

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 98 1977

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

Verklaring dieser Gegenwart durch den Glauben an eine göttliche Leitung in irdischen Dingen, und endlich der Widerschein der himmlischen Liebe in einer idealisierten irdischen Liebe, die nun als ritterlicher Frauendienst uberall in den Vordergrund tritt» (s. 135). Esther Hudgins vill nu se Wolfram von Eschenbachs *Parzival* som mönster för Eichendorffs romanskapande och hon betraktar huvudpersonen Lothario som en Parzivalgestalt och den misslyckade Otto som en »negativ Parzivalgestalt». Hon ser alltså *Dichter und ihre Gesellen* som ett slags symbolisk diktning med andlig tendens (s. 136).

Som icke-episka element framhåller förf. först och främst de lyriska inslagen. Det finns gott om inlagda dikter, bl. a. hör en av Eichendorffs mest kända dikter, »Sehnsucht», organiskt hemma i denna roman. Hon gör också gällande, att *Dichter und ihre Gesellen* i huvudsak är uppbyggd av element av sjalvbekannelse (s. 159) och finner åtskillig kritik av vissa drag inom romantiken. S. 165 summerar förf.: »Die Form des Romans als ein Kunstsymbol, in dem das Persönliche sowie die Zeitströmungen aufgehoben sind, um auf das Ewige zu verweisen, wurde von dem jungen Friedrich Schlegel als Arabeske bezeichnet. *Dichter und ihre Gesellen* erfüllen die Kriterien dieses Begriffs. Der Roman ist ein heterogenes Mischgedicht. Er umfasst Lyrik in verschiedenen Formen, Dramatik – besonders in den Lustspielartigen Szenen – und verschiedene Kleinformen der erzahlenden Dichtung».

Esther Hudgins tes är att romantikens romanförfattare försökte ersätta det viktigaste elementet i episk framställning, själva berättandet och »handelsestrukturen», med icke-episka element och andra strukturer med anknytning till andra konstarter, främst musiken. Denna tes stöder hon genom analys av tre tyska romaner från olika skeden av romantiken.

Att materialet är mycket litet torde framgå tydligt nog; värre är att urvalet inte ens diskuteras. Romaner som Novalis' *Heinrich von Ofterdingen*, Brentanos *Godwi*, Hoffmanns *Die Elixiere des Teufels*, den anonyma *Nachtwachen des Bonaventuras*, Tiecks och Jean Pauls romaner berörs bara i förbigående; de hade varit förtjänta av en utforig undersökning likaväl som de tre representerade. Man kan alltså önska att förf. mera ingående redovisat sina urvalsprinciper. Som det nu ar blir det svårt att dra några bärande slutsatser om de icke-episka elementens funktion i den romantiska romanen över huvud.

De tre romananalyserna är intressanta och stimulerande; däremot är titeln för vid för undersökningen och dess resultat. Vi har fått veta en hel del om icke-episka element i tre romantiska roma-

ner, men vi vet ännu för litet om dessa element i den romantiska romanen.

Bertil Romberg

Henning Fenger: *Kierkegaard-Myter og Kierkegaard-Kilder*. Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures. Vol 7. Odense Universitetsforlag 1976.

Henning Fenger, ryktbar som kännare av Georg Brandes, har efter långa förberedelser utgivit en volym Kierkegaard-studier. Boken innehåller nio uppsatser. Dessa kan i sin tur uppdelas på två kategorier. Endera rör det sig om försök att med den moderna kallkritikens metoder avliva myter inom traditionell Kierkegaard-forskning, eller också presenteras nya källor som lämnar väsentliga bidrag till forstaelen av Kierkegaards utveckling.

Till den senare kategorin hör bokens nionde uppsats som är dess tidigast tillkomna och samtidigt utforigaste. Den heter »P. L. Möller, H. P. Holst og Søren Kierkegaard indtil 1843». Bakom den torra rubriken döljer sig i själva verket en utomordentligt intressant och inträngande diskussion av Kierkegaards förhållande till J. L. Heiberg, en fråga som i sin tur är av betydelse när man vill bedöma Kierkegaards förhållande till Hegel. Ty mer än många andra stod ju J. L. Heiberg för hegelianismen i Danmark, under det att Kierkegaard angrep hegelianismen. Fengers tes är, att Kierkegaard ännu när han publicerade Enten-Eller var heibergian och allt annat än anti-patisk till hegelianismen. Losbrytningen från Hegel och brytningen med Heiberg kom först senare. I denna uppfattning skiljer sig Fenger distinkt från den främste experten på området Niels Thulstrup (jfr min rec. av dennes doktorsavhandling Kierkegaards forhold til Hegel i Samlaren 1968), som menar att frigörelsen från Hegel påbörjats långt före debuten och 1843 drivits till sin fullbordan.

För den som ej är mycket bevandrad i 1830- och 1840-talens köpenhamnska personhistoria eller Kierkegaard-arkivaliernas svåröverskådliga mångfald, kan det vara svårt att i detalj bedöma eller ens följa Fengers resonemang. Utan kunskaper om Kierkegaards skrifter och Kierkegaard-forskningen måste boken vara i stort sett oläsbar. Författaren behärskar nämligen sitt stoff suveränt och drar sig inte för att presentera en mycket detaljerad dokumentation, vilket inte hindrar att man gång efter annan måste sätta frågetecken för hans slutsatser och omdömen. Fengers styrka ligger nämligen i faktaredovisning. Däremot är han mindre framstående i förmågan att skilja på

väsentligt och oväsentligt eller i konsten att dra försiktiga slutsatser.

I skildringen av de invecklade relationerna mellan de tre litteratörerna P. L. Møller (icke att förväxla med Poul Møller), H. P. Holst och Søren Kierkegaard eftersträvar Fenger att ifrågasätta Frithiof Brandts synsätt i boken *Den unge Kierkegaard* (1929), där P. L. Møller utpekas som en modell för förföraren i *Enten-Eller*. Men Møller kan omöjligt ha varit en förlaga för den överreflekterade erotikern och estetikern i Förförarens dagbok, menar Fenger. Ty visserligen gjorde sig P. L. Møller ett namn i Köpenhamns skandalkrönika, men snarare som flickjägare i rent bokstavlig bemärkelse. Johannes begävning för intellektuella föreläsningar saknade han alldeles. I begynnelsen rådde spända relationer mellan Kierkegaard och P. L. Møller, vilken förverkligade en erotisk livsstil som Kierkegaard bara kunde drömma om. Och P. L. Møller å sin sida utmanade och sårade den arme puckelryggen Kierkegaard, som bara på avstånd vågade studera det täcka könet i Fredriksbergs allé. Detta inträffade under ett skede, då Kierkegaard ännu stod under den mäktige Heibergs beskydd och eftersträvade att få tillträde till Heibergs familjekrets, där de danska författarnas framtid avhandlades och ofta avgjordes. Men så småningom kastades rollerna om. Heiberg sade upp bekantskapen med en nära vän och förtrogen till Kierkegaard, författaren Hans Peter Holst, och angrep Kierkegaard i en märklig anmälan av *Enten-Eller*, som Fenger nu låtit trycka för första gången. I den avhånas *Enten-Eller* såsom »et monstrum af en Bog». Recensenten frågar sig hjärtlöst, om det kan vara mödan värt att ta del av *Eller*, när man läst *Enten*. Ty särskilt Johannes Förföraren är ju en vämjelig figur, som måste uppväcka ett ramaskri hos alla borgare i Köpenhamn. Kritiken var visserligen uppblandad med beröm. Men Kierkegaard tålde inte kritiken utan tog sin mats ur den heibergska skolan. Han anslöt sig till den anti-heibergska oppositionen och hamnade därmed, en smula nesligt, på linje med sina gamla antagonister, förutom P. L. Møller även H. C. Andersen.

I Fengers studie förminskas Kierkegaard avsevärt som man och människa. Han blir en tarvlig och snarstucken intrigör, mån om sin prestige och utan alla vidare vyer. Under det att Fenger behandlar P. L. Møller med viss respekt, också när dennes gatuerotik diskuteras, framställs Kierkegaard i sitt förhållande till det motsatta könet närmast som en släkting till markisen de Sade. Han leker kallsinnigt och utstuderat med Regines känslor och sneglar hela tiden mot sitt eftermäle hos eftervärlden. Så långt är Fengers studie intressant och tänkvärd. Mindre övertygande blir han, när han antyder att Kierkegaards uppgörelse med

Hegel halvt om halvt botten i sårad fåfånga, i vrede över att Heiberg aldrig slöt honom till sitt bröst. Riktigt så enkel är nog inte Kierkegaards idéhistoria. Här som så ofta eljest reducerar Fenger Kierkegaards idébrottnings till banal personhistoria. Än mindre sannolikt förefaller det, att omslaget inträffade så abrupt, nämligen den dag då Heiberg avfytrade sin recension av *Enten-Eller* i *Intelligensblade* den 1 mars 1843. Mycket talar för att Thulstrup har rätt, när denne skildrar lösgörelsen från hegelianismen som en successiv process under lång tid. Här som ibland eljest är Fenger alltför kategorisk och onyanserad för att inge fullt förtroende. (Att han både i texten, s. 188, och i namnregistret, s. 279, kallar Carl Jonas Love Almquist för Carl Jonas Almquist är kanske mindre förgripligt.)

När Fenger eljest nagelfar Kierkegaard-myterna, ställer han gärna mytomanen Kierkegaard till ansvar. Det sker t. ex. i uppsatsen »Kierkegaard som historieförfalsker». Här förfäktas tanken, att Kierkegaard i *Om min Forfattervirksomhed* (1851) och *Synspunktet for min Forfattervirksomhed* (1859) vilselett eftervärlden genom att hävda att han haft ett religiöst ärende alltifrån debuten och även i pseudonymproduktionen. Detta måste vara en ren efterhandskonstruktion, betingad av Kierkegaards religiösa strategi mot slutet av sin levnad. — Man hade imponerats mer av resonemanget, om inte Fenger slagit in öppna dörrar och upprepat en huvudsynpunkt i Lars Beijerholms avhandling *Meddelelsens Dialektik* (Lund-Khvn 1962). Beijerholms namn lyser med sin frånvaro i Fengers källhänvisningar och personregister, vilket tyder på att Fenger helt enkelt inte känt till föregångaren! Men Fenger gör icke desto mindre ett viktigt tillägg, när han (i polemik med P. A. Heiberg) konstaterar att *Enten-Eller* har en betydligt längre tillkomsttid än vad Kierkegaard själv velat vidgå, tio år i stället för elva månader. Så tidigt som 1833 kan Kierkegaard omöjligt ha haft en religiös syftning med författarskapet, av den enkla anledningen att han då ännu inte genomgått »den stora jordbävningen», som f. ö. möjligen aldrig ägt rum utan bara är en litterär fantasi. Omvändelsen till kristendomen bör enligt Fenger ha ägt rum tidigast på sommaren 1843, sålunda efter *Enten-Ellers* utgivning.

En annan uppsats »Kierkegaards Papirer og Bogsamling» formar sig till en uppgörelse med Kuhr & Heibergs utgivningsprinciper i publiceringen av *Papirer*. Fenger är snarare böjd att ta den så förtalade H. P. Barfod (som utgav *Papirerne* första gången 1869–1881) i försvar. Ty Barfod lät åtminstone bli att uppdelat dagboks-materialet i estetiska, religiösa och filosofiska anteckningar, varmed Kuhr & Heiberg anställt »et

fulständigt og mirakuløst kaos» i Kierkegaard-forskningen. I uppsatsen »Kierkegaard i konsultationsværelset» diskuteras Kierkegaards ryggbesvär, hans psykiska åkommor och sexualskräck. Framställningen handlar sålunda mest om litteraturhistoriens stora och lilla skvaller. Men en synpunkt har intresse. Fenger framlägger bevis för att fadern led av syfilis och antyder att Kierkegaards egen sexualskräck kanske helt enkelt bottenar i fruktan att ha ärvt faderns sjukdom.

Ett av de tyngre bidragen i boken heter »Kierkegaards brevnovelle 'Breve'», där Fenger söker bevisa att Kierkegaard från 1835 arbetade på en brevroman i stil med Goethes Werther och Wilhelm Meisters Lehrjahre. Stilistiska förebilder hämtade han däremot på närmare håll, hos fru Gyllembourgh, Sibbern och framför allt Blicher. Om Fenger har rätt, skulle Breve ha bildat själva embryot till Enten-Eller, ett slags Ur-Enten-Eller. Romanen skildrar en ung man som färdas från Gilleleje till Nordsjälland och som söker en livsåskådning, på vilken han kan leva och dö. En konsekvens av undersökningen blir, att åtskilliga brev och dagboksanteckningar av Kierkegaard inte kan tas för kontanta som personliga vittnesbörd. De är i stället avsedda att ingå som fiktionsskildringar i den nämnda brevromanen. Bl. a. kommer den berömda Gilleleje-anteckningen den 1 augusti 1835, som blivit en av existentialisternas kanoniska skrifter, i ett nytt ljus. Om också inga bindande bevis framläggas, pekar Fenger på möjligheten att anteckningen kan vara avsedd som en ren fantasi, inte som ett personligt dokument över en genomgången själskris.

Ett exempel på Fengers mest vildsinta polemiska metoder får man i »Hegel, Kierkegaard og Niels Thulstrup», som utgör en skarp vidräkning med Thulstrups doktorsavhandling. Men Fengers försök att göra en hegelian av den unge Kierkegaard övertygar föga. Resonemanget utgår från att den unge Kierkegaard måste ha varit heibergian och att hegelianismen därför följt med så att säga på köpet. Ett av de avgörande bevisen skulle vara, att Af en endnu Lefvendes Papirer (1838) var avsedd för Heibergets tidskrift Perseus, vilken normalt stod öppen för endast hegelianska bidrag. Men det hör till saken, att inlägget aldrig inflöt i Perseus och att tydliga belägg för mer djupgående Hegel-sympatier i övrigt är svåra att mobilisera. I huvudsak går Thulstrup oskadad ut ur kraftmätningen, bl. a. på det sättet att också Fenger tvingas vidgå att Kierkegaards bekantskap med Hegels egna skrifter var obetydlig (s. 112). När Kierkegaard tog upp striden mot Hegels system, var det först och främst utifrån sin beläsenhet i de danska efterhegelianerna.

I andra essäer ifrågasätter Fenger, om inte Kierkegaards Jyllandsresa och besök i Sædinge

kyrka på sommaren 1840 snarare är en fiktiv fantasi än verklighet. Här som ofta eljest lägger Fenger dynamit under Kuhr & Heibergets historiskrivning, och på motsvarande vis reducerar han källvärdet i flera av de berömda kärleksbrevet till Regine Olsen. De kan ha varit fria fantasier, avsedda att ingå i ett rent skönlitterärt sammanhang, i den mån de inte varit riktade till andra kvinnor än Regine. Ty Regine var inte alls, som Kierkegaard ville göra gällande och som en godtrogen eftervärld gärna inbillat sig, hans hjärtas drottning, i varje fall inte hans enda.

Kierkegaard som teolog och religiös personlighet blir en dubiös och förljugen figur enligt Fenger. I stället var och förblev Kierkegaard estetiker, en diktarnatur som hade svårt att hålla i sär fantasi och verklighet, och detta sålunda inte bara under den tidiga estetiska period, som särskilt den teologiska Kierkegaard-forskningen ibland haft en benägenhet att förneka och underdimensionera. Fengers misstag är väl snarare det rakt motsatta: han tänjer ut den estetiska perioden, så att Kierkegaard aldrig hinner in i ett religiöst stadium. Även när Kierkegaard som ivrigt predikade överensstämmelsen mellan liv och lära, levde han alltså sällan som han lärde, enligt Fenger. Han spelade roller, under ständigt aktgivande på publiken och eftervärlden. Han dramatiserade sitt liv och anpassade ibland sina levnadsomständigheter för den litterära effektens skull. I grunden framstår han som en kallhamrad egoentriker, och det blir närmast en gåta, att Kierkegaard likväl är den författare som – redan i Enten-Eller! - förkunnade att mot Gud har vi alltid orätt.

Fengers avhandling är skriven enligt dansk tradition. Den är fylld av retorik och bravur, av personliga kommentarer och ironiskt gyckel. Om uppläggningsen i förstone är underhållande, blir den efterhand prövande, kanske därför att kvickheterna så gott som genomgående serveras på Kierkegaards eller andra forskares bekostnad. Men med sina påtagliga överdrifter och temperamentsfulla utfall mot all världens Kierkegaardexperter, som missförstått sin Kierkegaard, bildar boken ändå ett beaktansvärt bidrag till Kierkegaard-studiet. En större fransk version, kallad »Kierkegaard – homme de lettres», lär vara under förberedelse.

Thure Stenström

Åse Hiorth Lervik: *Menneske og miljø i Cora Sandels diktning. En studie over stil og motiv.* Gyldendals. Oslo 1977.

Åse Hiorth Lervik är professor i nordisk litteratur vid universitetet i Tromsø. Hon har tidigare utgivit böcker om äktenskapsmotivet hos Jonas Lie